

En bra idé från Norge

Samarbetsforum mot svart ekonomi

– ett samarbete mellan norska LO, Kommunförbundet,
näringslivet och Skatteverket

17 maj 2004

Innehåll

- 1) Sammanfattning.....
- 2) Förord.....
- 3) Inledning.....
- 4) Samarbetsforum mot svart ekonomi.....
- 5) Undersökningar om svart ekonomi
- 6) Hur man arbetar i skolans värld.....
- 7) Hur man arbetar med de som upphandlar varor och tjänster
- 8) Förebygga svart ekonomi i utvalda branscher.....

1. Sammanfattning

I Norge sker sedan 1997 på initiativ från norska skattemyndigheten ett "Samarbetsforum" mellan norska skattemyndigheten, LO, näringslivet och Kommunförbundet för att jobba mot svart ekonomi. Arbetet i samarbetsforumet sker både på central- och länsnivå.

Det har visat sig att det varit fruktbart att jobba tillsammans mellan myndigheter och organisationer. De positiva effekter man kunnat uppmäta är bland annat:

- Man kan visa på en förbättrad skattemoral för de senaste tjugo åren i Norge. 1980 var det över 60 procent av den norska befolkningen som ansåg att det var OK att smita från att betala skatt, denna siffra har sjunkit till 40 procent år 2003.
- På frågan om man "velat jobba svart om det var möjligt" så svarade 64 procent 1980 att de skulle ha velat, medan 2003 var det bara 35 procent. Det är nästan en halvering i "attityden" till svart arbete. Om man går till verkligheten och vad människor gjort är bilden inte lika positiv. År 1980 svarade 39 procent att de arbetat svart någon gång och idag var det 35 procent som jobbat svart någon gång – det är dock en nedgång.

Bland deltagarna i projektet tycker man sig kunna avläsa en mer negativ opinion mot svartjobb än tidigare. Man säger att "idag ser folk svartjobb som ett hot mot deras inkomster och jobb".

Det som har skett under dessa år är att den kvinnliga förvärvsfrekvensen ökat och det skett en utbyggnad av den kommunala barnomsorgen och under samma tid har den "svarta" barnomsorgen minskat. Detta kan vara en delförklaring till minskningen av "svart" arbete och inställningen till detsamma.

Det som inte går att mäta, men som deltagarna i projektet redovisar som mycket positivt, är att det är lättare att få gehör för frågor om svart ekonomi i riksdag och regering om man pratat sig samman i samarbetsforumet. Den norska regeringen har också tagit fram en handlingsplan mot ekonomisk brottslighet.

2. Förord

Sommaren 2002 tillsatte LOs styrelse arbetsgruppen "ordning och reda". Upprinnelsen till projektet är den rådande situationen på arbetsplatserna och utvidgningen av EU med tio nya medlemsländer och de aktiviteter Sveriges regering diskuterat med anledning av detta.

I projektet "ordning och reda" har en undergrupp, myndighetsgruppen, arbetat med inriktning på myndigheternas betydelse på arbetsmarknaden. Vårt uppdrag har varit att på olika sätt skapa förutsättningar för att lagar och avtal på arbetsmarknaden följs. En rapport om myndigheternas roll lades fram till LOs styrelse i april 2004. I denna rapport vill vi peka på hur man i Norge samverkar mellan myndigheter, fack och näringsliv.

Stockholm 2004-05-17

Kristina Mårtensson projektledare

Maja Eek, praktikant LO

Thomas Fredén, LO

Thord Pettersson, LO

Ingela Edlund, SEKO

Yvonne Karlsson, Svenska Kommunalarbetsförbundet

Jan Lindqvist, Transportarbetarförbundet

Pernilla Lund, Skogs- och träfacket

Gesa Markusson, Fastighetsanställdas förbund

Lars Månsson, HRF

Kristina Nordström, Livsmedelsarbetareförbundet

3. Inledning

Under hösten gick myndighetsgruppen igenom och träffade de svenska myndigheter som vi tyckt hade en nära kontakt med den svenska arbetsmarkanden. Uppgifter och resurser för de myndigheter som vi bedömde skulle kunna göra betydande insatser för att skapa mer ordning och reda på arbetsmarknaden presenterades i en rapport april 2004 – Myndighetsrapporten¹.

Under arbetets gång hade vi kontakt med norska LO och de berättade om sitt arbete mot svart ekonomi. Sedan 1997 finns ett samarbete mellan norska LO, Skattetaten, Näringslivets huvudorganisation och Kommunförbundet. LO gjorde tillsammans med Ekobrottsmyndigheten ett besök i Norge i oktober 2003 där vi träffade representanter² från samtliga inblandade organisationer.

Under ett seminarium i LO-huset den 5 februari 2004 där Arbetsmiljöverket, AMS, Migrationsverket, polisen och Skatteverket medverkade kom diskussionen upp om man inte i Sverige skulle kunna organisera ett samarbete mellan Skatteverket och LO för att visa på nyttan med att betala skatt.

Vår önskan är att denna rapport kan ge inspiration och ligga till grund för ett svenskt samarbete mellan organisationer och myndigheter mot svart ekonomi och svartjobb.

¹ Stärk myndigheterna för mer ordning och reda på arbetsmarkanden, LO 21 april 2004

² Den 30-31 oktober 2003 träffade vi från LO Börre Pettersen, från NHO Ingebjörg Harto, från Kommunförbundet Mads Rye och från Skattetaten Bente Tverli.

4. Samarbetsforum mot svart ekonomi

1997 bildade man i Norge en arbetsgrupp, på initiativ från norska skatteverket, mot "Svart ekonomi". Anledningen till att samarbetet påbörjades var ökningen av svartjobb i Norge. I en undersökning från 1993 i Norge hade 18 procent av männen och 5 procent av kvinnorna jobbat svart. Dessutom sade 30 procent av männen och 18 procent av kvinnorna att de hade köpt svart arbete.³

I arbetsgruppen ingår sedan starten NHO (Näringslivets huvudorganisation)⁴, Kommunenes Sentralforbund⁵, LO och Skattedirektoratet.⁶ Från början kallade man arbetet "vitt är tryggt" men efter några år ändrades namnet till "samarbetsforum mot svart ekonomi". Uppdraget är att man jobbar tillsammans för att reducera den svarta ekonomin.

Parterna har kommit överens om tre kriterier som anger varför det är viktigt att minska förekomsten av svart arbete:

- Genom att reducera svartarbete bidrar man till lika konkurrensvillkor för företag.
- För arbetstagarna betyder minskning av svartarbete tryggare arbetsvillkor och arbetstagarnas rättigheter kan tillvaratas.
- För samhället innebär det att man får in nödvändiga pengar för att finansiera välfärdsuppdraget.

Organisation

Samarbetsforumet har en central grupp som leds av en person från skattemyndigheten och de övriga organisationerna – LO, Kommunförbundet, näringslivets organisation – har var sin representant i gruppen.

I varje län finns sedan länsgrupper som för det mesta leds av skattemyndigheten och även här finns alla parter representerade. I länsgrupperna jobbar man mest med informationsaktiviteter och attitydfrågor när det gäller inställningen till att jobba svart eller att undanhålla skattepengar från staten. Sammanfattningsvis handlar det om att öka kunskapen om svart ekonomi.

En erfarenhet är att det är viktigt att det är ledande personer i organisationer och myndigheter som sitter med i forumet för att det ska bli en prioriterad verksamhet.

Den centrala gruppen planerar för fyra år i taget och träffas fyra till sex gånger per år. Det praktiska arbetet sker sedan ute i länen. Hur väl grupperna i länen fungerar är avgörande för resultatet. En gång om året träffas alla som är engagerade i projektet i en stor central konferens. Man pratar då om de aktiviteter som sker ute i landet och en aktuell fråga som berör svart ekonomi lyfts upp. Vid senaste konferensen var den aktuella frågan den ökade internationaliseringen av arbetsmarknaden.

³ Ungdom og Skatt – Skattetaten i Norge, rapport nr 12 1994 SIFO

⁴ Motsvarar Svenskt näringsliv

⁵ Motsvarar svenska Kommun- och landstingsförbundet

⁶ Motsvarar svenska skatteverket

I år hade den centrala arbetsgruppen en budget på cirka 2 miljoner norska kronor. Det är skattemyndigheterna som står för kostnaderna och organisationerna ställer upp med personella resurser. Budgeten har även varierat över åren beroende på vilka satsningar man har gjort. Kostnaderna för det skolmaterial som används ligger utanför denna budget. Pengarna används för att stödja lokala aktiviteter och att till exempel ge pengar för att kunna medverka på mässor.

Partena kan var för sig ta tag i saker som leder till ökat efterlevande men samarbetsforumet lokalt och centralt ska främst jobba med attitydpåverkande arbete. Skatteverket ska sköta det rena förvaltningsuppdraget som handlar om kontroll med mera. Detta kan dock göras samtidigt som informationsverksamhet och vägledning pågår och skattemyndigheterna i detta samband ökar kontrollen.

Inriktning

Samarbetsforumet har slagit fast fyra verksamhetsområden för sitt arbete:

- Öka kunskapen om och orsakerna till svart ekonomi.
- Jobba med attityder hos ungdomar.
- Påverka inköpare och konsumenter att köpa vita tjänster.
- Förebygga svart ekonomi i utvalda branscher.

På kommande sidor ska vi berätta mer hur man har jobbat med de verksamheter man slagit fast.

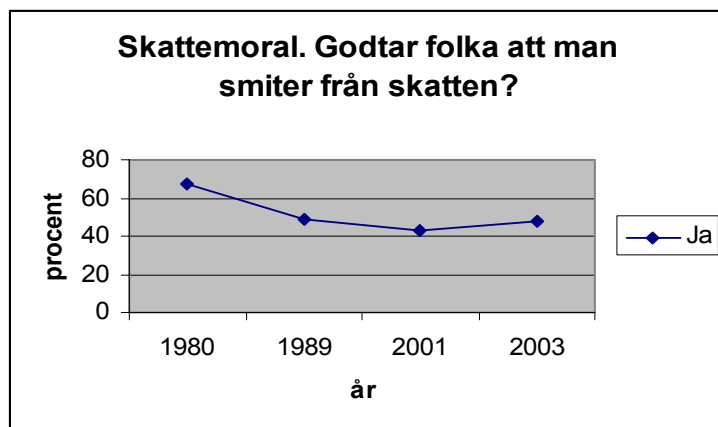
5. Undersökningar om svart ekonomi

Samarbetsforumet har som ett av sina uppdrag att undersöka var svart arbete förekommer, i vilken utsträckning, varför och hur näringslivet förhåller sig till svart arbetskraft. Samarbetsforumet har använt sig av universitetet i Oslo för att göra dessa studier.

Det man har tittat på i undersökningarna är:

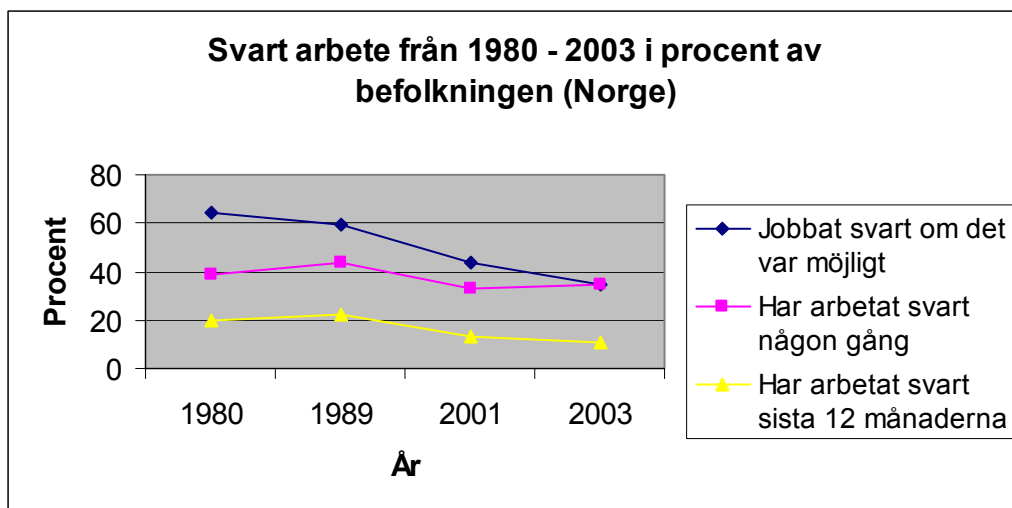
- Preferenser till arbete – vill en del jobba mer än andra?
- Lön och skatteförhållande.
- Möjlighet att finna jobb.
- Möjlighet att jobba svart.
- Risken att bli tagen om man arbetar svart.
- Straffet om man blir tagen.
- I vilken grad godtar samhället att man smiter från skatt.

Universitetet har levererat rapporter till samarbetsforumet varav vi här lyfter fram några resultat om skattemoralen och förekomsten av svart arbete.

I undersökningen har man tittat på skattemoralen över tiden. Detta är den i grunden viktigaste frågan. Kan man förbättra attityderna till skatterna är det förmodligen mycket mer verksamt än att öka kontroll och straff.

Diagrammet ovan visar på en förbättrad skattemoral för de senaste tjugo åren i Norge. 1980 var det över 60 procent av den norska befolkningen som ansåg att det var OK att smita från att betala skatt, denna siffra sjönk till 40 procent år 2003.

Källa: Ökonomisk institut, Universitetet i Oslo och Frischsentrer i Oslo.

I undersökningen har man också frågat norrmän om de har jobbat svart och/eller om de skulle vilja jobba svart. På frågan om man "velat jobba svart om det var möjligt" så svarade 64 procent 1980 att de skulle ha velat, medan 2003 var det bara 35 procent. Det är nästan en halvering i "attityden" till svart arbete. Om man går till verkligheten och vad människor gjort är bilden inte lika positiv. År 1980 svarade 39 procent att de arbetat svart någon gång och idag var det 35 procent som jobbat svart någon gång.

Andelen som har "jobbat svart" har minskat från 1980 till 2003. Den ökning man kan se 1989 beror förmodligen på att arbetslösheten då var hög och det brukar leda till mer svartjobb. Man har också undersökt hur mycket folk jobbar. De som jobbar svart jobbar vanligtvis fler antal timmar än andra. Differensen är cirka tio timmar per år.

Slutsatsen är inställningen till svartjobb säkert påverkas av förekomsten. Det finns en skillnad mellan de som säger att de vill jobba svart och de som har jobbat svart. Om man jämför de som har arbetat svart de sista tolv månaderna så består gapet till de som säger att de kan tänka sig att arbeta svart.

När man i samarbetsforumet diskuterat orsakerna till nedgången är det några förändringar i samhället man vill peka på. Det har under tiden skett en sänkning av skatterna, det har under tiden också skett en skärpning av kontrollen från myndigheterna och samtidigt har skattemoralen ökat.

Slutsatsen av undersökningarna i Norge är att man sammantaget kunnat se en positiv utveckling över tiden. Vad som är resultatet av Samarbetsforums verksamhet är naturligtvis svårt att avgöra – men sammantaget har det ändå skett en positiv utveckling.

6. Hur man arbetar i skolans värld

Bilden av norska ungdomar är att bland skolungdomar är det tufft att inte betala skatt. Samarbetsforum ska ge ungdomar information om skattesystemet och vilka rättigheter och skyldigheter arbetstagare och de som bedriver företag har.

Den centrala arbetsgruppen har under skattemyndighetens ansvar arbetat fram ett undervisningsmaterial att använda i skolorna. Materialet består av broschyrer, handledningsmaterial och videofilmer. Hur man når fram på skolorna sköts av länsgrupperna. Huvudsyftet med materialet är att skapa opinion mot svart ekonomi.

Ambitionen är att göra informationen tillgänglig för flertalet ungdomar. Ungdomar ska förstå varför samhället tar ut skatt. Information ska leda till att ungdomarna skaffar sig positiva attityder till att betala skatt.

Det kommer en ny ungdomskull varje år – som senare kommer ut i arbetslivet – därför måste arbetet ske kontinuerligt.

Fyra saker satsas på:

1. Undervisningsmaterial.	Ansvar Skatteverket.
2. Internet.	Samarbetsforumet.
3. Besök på gymnasieskolor.	Sommarpatrull LO
4. Undervisning i föreningen unga entreprenörer.	NHO.

Länsgrupperna jobbar med att vara ute på gymnasieskolorna och att sprida utbildningsmaterialet. LOs sommarpatrull är också mycket aktiv i sin verksamhet och är ute i skolorna.

Från samarbetsforumet säger man att man saknar ett riktigt bra samarbete med skolorna för att enkelt nå ut. Man räknar ändå med att man under ett år kommit i kontakt med 20 000 ungdomar i skolor eller på utbildningsmässor.

Mål: Att 70 procent av alla ungdomar får information om skatt och arbete och andelen negativa till svart ekonomi ska vara mer än befolkningen i övrigt.

7. Hur man arbetar med de som upphandlar varor och tjänster

De som upphandlar kan delas in i tre grupper, dels de som är inköpare och i jobbet upphandlar varor och tjänster både i privat och i offentlig regi och dels handlar det om konsumenter som upphandlar varor och tjänster. I samarbetsforumet har man delat in de som upphandlar i tre grupper:

1. Offentliga inköpare.
2. Inköpare i privat verksamhet.
3. Konsumenter.

I grunden handlar det om att alla som köper varor och tjänster ska ha god skattemoral – deras personliga attityd är allra viktigast – oavsett om man handlar å yrkets vägnar eller som privatperson.

Eftersom inköparen har en så viktig roll och är en "bärande" länk för huruvida svarta varor och tjänster förekommer eller ej så har samarbetsforumet riktat särskilda insatser mot dem.

Offentliga inköpare

Det man arbetat med är hur en inköpare ska kunna kontrollera om det är ett seriöst företag man köper av. Dels handlar det om kontroll av officiella handlingar som om företag har F-skattsedel och dels handlar det om att kunna kontrollera vidare om ett företag är seriöst eller inte. Samarbetsforumet har tagit fram en folder som sänts ut till inköpare som heter "fem checkpunkter för inköp".

Samarbetsforumet försöker också informera om konsekvenserna av att köpa svarta varor och tjänster.

Mål: Att alla offentliga verksamheter använder F-skattsedel när de använder privata leverantörer. De ska också ha sådan kunskap att de väljer vita leveranser.

Privata inköpare

Samma arbete som för offentliga inköpare.

Konsumenter

Samarbetsforumet arbetar med informationsaktiviteter mot konsumenter om att det är olämpligt att köpa svarta varor och tjänster och hur man kan försäkra sig om att det man köper är vitt. Det har också påbörjats en "Kvittokampanj", som handlar om att man ska begära kvitto och det ska vara legitimt att be om kvitto. Detta arbete sker också tillsammans med norska konsumentrådet så att de i sin information berättar om vad som kan hända om man köper svarta varor och tjänster.

Mål: Att arbetet ska resultera i att man i mindre grad köper svarta varor och tjänster och att färre accepterar svart ekonomi generellt.

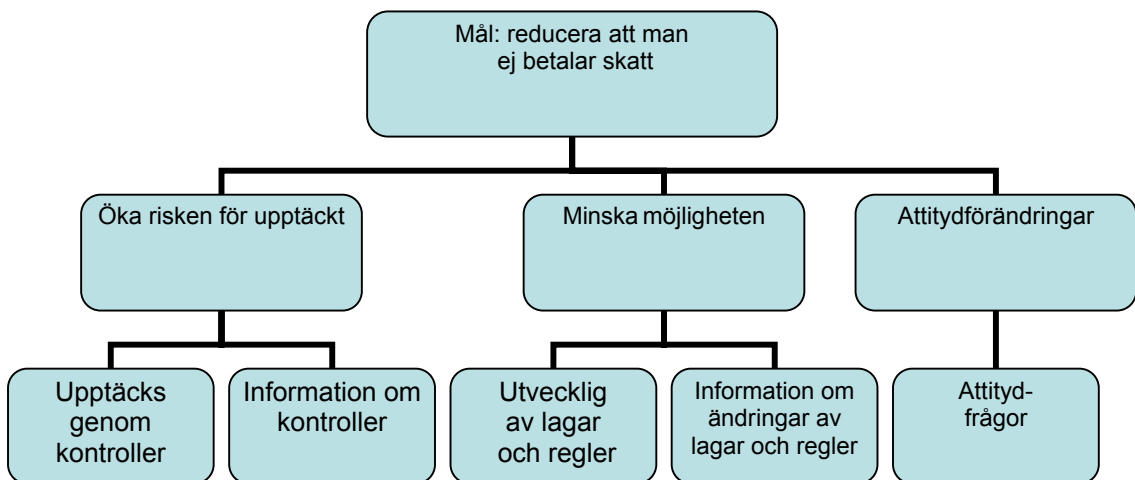
8. Förebygga svart ekonomi i utvalda branscher

I vissa branscher är det fler som smiter från skatt än i andra branscher. Det innebär minskade skatteintäkter till samhället, konkurrensnedvridning och dåliga rättigheter för de som jobbar där.

Tanken är att genom att arbeta med företrädare i de olika branscherna kan man ändra attityderna hos aktörerna i olika branscher. I undersökningar har man också kunnat visa på att förekomsten av svart arbete genererar än mer svart arbete. Inställningen till att jobba svart varierar från bransch till bransch.

Samarbetsforumet har jobbat mot branscherna enligt nedanstående schema. Målet är att minska de grupper som ej betalar skatt. För att möta detta kan man gå tillväga på tre sätt:

1. Att man ökar risken för att bli upptäckt.
2. Man ändrar reglerna så att det blir svårare att fuska.
3. Ändring av attityden till att betala skatt.

Länsgrupperna har jobbat med informationsmöten där företagen och deras organisationer bjuds in. Skattemyndigheten har också varit aktiva och gjort särskilda kontroller i de utvalda branscherna. Särskilda insatser har gjorts mot nyetablerade företag så att de ska få en bild av vad som är "rätt och fel" i ett tidigt skede.

I länsgrupperna pågår en diskussion och att utforma kriterier för företag som är OK ur ett antal perspektiv. I detta arbete bör det ske en kontroll av såväl företagets relation till skattemyndigheten som till Arbetsmiljöverket och dess regler.

Bygg och anläggnings-, restaurang- och fiskebranschen⁷

Forumet har också gjort specialstudier där man studerat fyra branscher som man upplever ha stora problem med "svartjobb". Det finns en samstämmighet i samarbetsforumet att det är mycket effektivt att jobba branschvis.

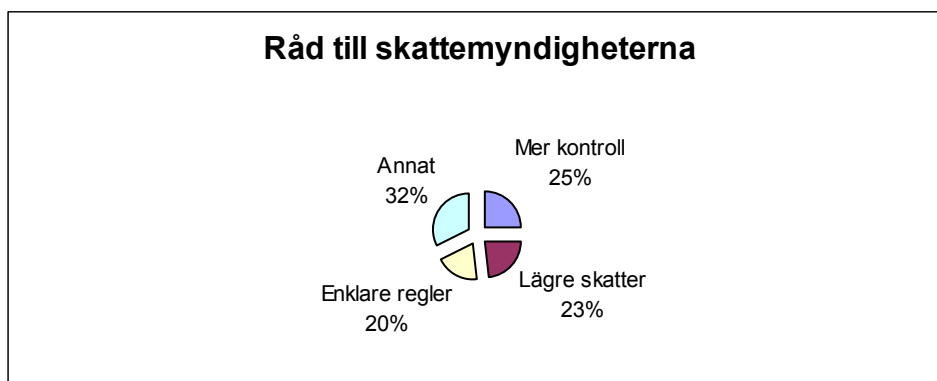
Följande kriterier har använts för att välja ut branscher:

- var sker det att man smiter från skatten?
- varför gör man det?
- vad bör man göra för att branschen ska följa regler och betala?
- vad för kriterier kan man ha för att se att reglerna följs?

Utifrån detta arbetssätt har man gjort en undersökning i restaurang-, fiskeri- och byggbranschen.

Det har visat sig att göra upp kontant och inte använda kvitto är den vanligaste formen för skattesmitning. Hela 28 procent i dessa branscher säger att de förekommer "skattesmitning" i en fjärdedel av företagen, men man säger samtidigt att det är mindre idag än för fem år sedan.

Anledningen till att man smiter från skatt säger fler än hälften bero på att det är ett "orimligt" regelverk och i andra hand att man tror att det är små risker att bli upptäckt. I bygg- och anläggningsbranschen säger drygt hälften att kunderna kräver svarta leveranser.

⁷ Undersökelsen svart ekonomi, Skattetaten, våren 2002

Det två vanligaste förekommande råden från dessa fyra branscher är lägre skatter och mer kontroll för att få fler att inte smita från skatterna. Var femte företagare anser att det är enklare regler som behövs.

På frågan vad som kan motverka att man smiter från skatt svarar företagen:

- Hela 78 procent anser en revisor som är noggrann kan verka för att minska att man smiter från skatten.
- 64 procent anser också att branschföreningens rekommendation betyder mycket.
- 79 procent i restaurangbranschen anser att risken för att bli upptäckt är den största barriären.
- 61 procent menar att information om att skattemyndigheterna ska öka kontrollen är en viktig signal till näringslivet.

Mål: Att arbetet ska resultera i ökat efterlevande under loppet av tre till fyra år.